

## **Χαρτογράφηση του αρχαιολογικού και του μνημειακού αποθέματος στον άξονα της οδού Πανεπιστημίου**

Η σύγχρονη Αθήνα είναι χτισμένη πάνω στην αρχαία, με ένα τρόπο που ταυτόχρονα αναδεικνύει και αποκρύπτει τη διχασμένη αυτή σχέση, που είναι στοίχημα και πρόκληση ταυτόχρονα. Στην ευρύτερη περιοχή παρέμβασης του αρχιτεκτονικού διαγωνισμού Re-think Athens δεν έχουν γίνει ως τώρα συστηματικές αλλά μόνο σωστικές ανασκαφές. Δηλαδή έγιναν ανασκαφές κάτω από την πίεση των σύγχρονων αναγκών για τη δημιουργία δικτύων, την κατασκευή υποδομών και την οικοδόμηση κτιρίων, που αποκάλυψαν δειγματοληπτικά την αρχαία τοπογραφία επιτρέποντας τη δυνητική αποκατάστασή της. Στους δύο συνημμένους χάρτες έχουν καταγραφεί τα στοιχεία των ανασκαφών αυτών, όπως παραχωρήθηκαν από τις αρχαιολογικές υπηρεσίες του Υπουργείου Πολιτισμού (τώρα πλέον Παιδείας και Θρησκευμάτων, Πολιτισμού και Τουρισμού). Στον ίδιο χάρτη έχουν καταγραφεί και όλα τα διατηρητέα κτίρια, τα οποία αναφέρονται και εικονογραφούνται στο αρχικό τεύχος του διαγωνισμού.

Στον χάρτη 1 (κλίμακα 1:5000) φαίνονται τα σημαντικότερα στοιχεία του αρχαιολογικού και μνημειακού αποθέματος του άξονα της οδού Πανεπιστημίου (οδός Πατησίων από την πλατεία Αιγύπτου μέχρι την Ομόνοια – οδός Πανεπιστημίου – οδός Αμαλίας από το Σύνταγμα μέχρι την συμβολή της με την οδό Φιλελλήνων). Στον ίδιο χάρτη φαίνονται επίσης τα όρια του αρχαιολογικού χώρου (φούξια γραμμή) και του ιστορικού κέντρου της Αθήνας (μπλε γραμμή). Όλες οι εκσκαφές και οι κτιριακές επεμβάσεις που λαμβάνουν χώρα μέσα στα παραπάνω όρια ελέγχονται και επιβλέπονται από τις αρμόδιες υπηρεσίες των Υπουργείων Πολιτισμού και Περιβάλλοντος, κατά περίπτωση. Με γκρι σημειώνονται τα διατηρητέα κτήρια, τα οποία απαγορεύεται, βάσει νόμου, να κατεδαφιστούν ή να αλλοιωθούν. Οι υπαίθριοι χώροι που σημειώνονται με γκρι διαγράμμιση ελέγχονται επίσης από τις υπηρεσίες των υπουργείων επειδή αποτελούν μέρος αρχιτεκτονικών συνόλων ή γειτνιάζουν με σημαντικά κτίρια. Στο τέλος του υπομνήματος αυτού έχουν καταγραφεί αποσπάσματα της ελληνικής νομοθεσίας που αναφέρονται ειδικότερα στην προστασία των χώρων της Τριλογίας.

Στον χάρτη 1 σημειώνονται επίσης οι θέσεις (πχ 'ΘΕΣΗ 4 - ΣΤΑΔΙΟΥ 59') στις οποίες έχουν διενεργηθεί σωστικές ανασκαφές στην περιοχή της παρέμβασης, ενώ στον χάρτη 2 φαίνονται οι αποστάσεις από την επιφάνεια του οδοστρώματος στις οποίες εντοπίστηκαν τα ευρήματα, όπου αυτές είναι γνωστές (πχ 'ΘΕΣΗ 4: 0,20Μ - 1,24Μ'). Για παράδειγμα στην ΘΕΣΗ 4 τα ευρήματα απέχουν 0,20μ.-1,24μ. από το οδόστρωμα. Η αρίθμηση των θέσεων παραπέμπει στον πίνακα των ευρημάτων ο οποίος αποτελείται από 7 στήλες. Στην πρώτη στήλη σημειώνεται ο αριθμός της θέσης, στην

δεύτερη η διεύθυνση στην οποία βρίσκεται, στην τρίτη η ιδιοκτησία του ακινήτου εάν η ανασκαφή έχει διενεργηθεί σε ιδιωτικό χώρο και αυτή είναι γνωστή, στην τέταρτη στήλη περιγράφονται συνοπτικά τα αρχαιολογικά ευρήματα, στην πέμπτη αναφέρεται η σχετική βιβλιογραφία, στην έκτη το έτος της ανασκαφής ενώ τέλος στην έβδομη στήλη σημειώνεται το βάθος των ευρημάτων.

Αριθμός τύπου	Οδός	ιδιοκτησία (αν είναι ιδιωτικό)	Αρχαιολογικός χαρακτήρας	Βιβλιογραφία	Έτος ανασκαφής	Βάθος
---------------	------	--------------------------------	--------------------------	--------------	----------------	-------

Η συντομογραφία ΑΔ χρησιμοποιείται για το αρχαιολογικό περιοδικό *Αρχαιολογικό Δελτίο* (σε ελληνική γλώσσα), στο οποίο δημοσιεύονται όλες οι ανασκαφές που διενεργούνται στην Ελλάδα από τις Εφορείες Αρχαιοτήτων του Υπουργείου Πολιτισμού. Πρέπει να τονιστεί ότι οι θέσεις των σωστικών ανασκαφών είναι τυχαίες και ότι οι αρχαιότητες δεν περιορίζονται σε αυτές, αλλά αντίθετα τα αρχαιολογικά στρώματα κατά πάσα πιθανότητα εκτείνονται κάτω από το μεγαλύτερο μέρος της περιοχής παρέμβασης του διαγωνισμού.

Όσον αφορά τα γεωφυσικά της χαρακτηριστικά, η περιοχή της μελέτης εκτείνεται από βορρά προς νότο κατά μήκος των υπωρειών των λόφων του Στρέφη και του Λυκαβηττού με το χαμηλότερο σημείο του άξονα να βρίσκεται στην περιοχή του Εθνικού Μετσοβείου Πολυτεχνείου και του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου (70,9m, πηγή: Χάρτης Kaupert, 1875). Στην περιοχή αυτή, τον άξονα έτεμνε, μέχρι τα τέλη του 19<sup>ου</sup> αιώνα, η κοίτη του ρέματος του Κυκλόβορου (σημερινή οδός Μάρνη). Βορειότερα προς την πλατεία Αιγύπτου το υψόμετρο ανεβαίνει προς τους πρόποδες των Τουρκοβουνίων. Προς νότο το υψόμετρο του άξονα πάλι ανεβαίνει για να φτάσει στο υψηλότερο σημείο του στην Βουλή (100,6m, πηγή: Χάρτης Kaupert, 1875), το κτήριο της οποίας κατασκευάστηκε σε έξαρση του εδάφους στους πρόποδες του Λυκαβηττού. Εν συνεχεία και κατά μήκος της Λ. Β. Αμαλίας, το υψόμετρο μειώνεται όσο κατεβαίνουμε προς την κοίτη του Ιλισσού για να φτάσει στην συμβολή με την οδό Φιλελλήνων στα 90m περίπου. Στο ύψος της Τριλογίας η οδός Πανεπιστημίου βρίσκεται 3m κάτω από το υψόμετρο της οδού Ακαδημίας και περίπου 4m πάνω από αυτό της οδού Σταδίου, κατά μήκος της οποίας έρεε χείμαρρος μέχρι την κατασκευή της οδού (Χάρτης Κλεάνθους-Schaubert, 1831-1832).

Κατά κανόνα με την πάροδο του χρόνου το υψόμετρο των χαμηλότερων ζωνών του λεκανοπεδίου ανυψώθηκαν εξαιτίας των επιχώσεων από εποχιακούς χειμάρρους, ενώ αντιθέτως οι υψηλότερες ζώνες ξεπλύθηκαν από εδάφη και ταυτόχρονα ισοπεδώθηκαν για την οικοδόμηση νέων συνοικιών της πόλης. Ως εκ τούτου είναι φυσικό τα αρχαιολογικά στρώματα να μπορούν να αναζητηθούν υψηλότερα όσο κινούμαστε προς νότο μέχρι και την περιοχή της πλατείας Συντάγματος.

Όλες οι ανασκαφικές θέσεις της ζώνης του αρχιτεκτονικού διαγωνισμού βρίσκονται έξω από την περιοχή που όριζε το Θεμιστόκλειο τείχος, στα βορειοανατολικά και στα νοτιοανατολικά του οχυρωματικού περιβόλου. Ο Αδριάνειος περίβολος, ο οποίος τον 2<sup>ο</sup> αιώνα μ.Χ. όρισε την ανατολική επέκταση της Αθήνας, χωρίζει στα δύο την ζώνη του αρχιτεκτονικού διαγωνισμού διαιρώντας τις ανασκαφικές θέσεις σε αυτές που βρίσκονται εντός (προς νότο) και εκτός των τειχών (προς βορρά). Τα κατάλοιπα του Βαλεριάνειου τείχους τέμνουν διαγωνίως τις οδούς Σταδίου και Βουκουρεστίου στο ύψος του Μετοχικού Ταμείου Στρατού και την οδό Πανεπιστημίου και την Λ. Βασιλίσσης Σοφίας στην περιοχή της Βουλής. Στην Θέση 37 σώζεται άλλωστε ακάλυπτο τμήμα του τείχους της νέας πόλεως.

Στην ίδια θέση στα βόρεια του τείχους σώζεται συστάδα τάφων του 5<sup>ου</sup> αιώνα η οποία αποτελεί τμήμα εκτεταμένου νεκροταφείου. Το νεκροταφείο αυτό αποτελεί το βασικό πολεοδομικό στοιχείο του άξονα εκτός των τειχών και εμφανίζεται σε πολλές θέσεις κατά μήκος της οδού Πανεπιστημίου. Στις βορειότερες θέσεις τα ευρήματα σχετίζονται με τα νεκροταφεία στην περιοχή της Αχαρνικής πύλης και κατά μήκος της Αχαρνικής οδού. Οι ταφές αποτελούν το κύριο στοιχείο της extra muros περιοχής του διαγωνισμού και χρονολογούνται από τον 5<sup>ο</sup> αιώνα π.Χ. μέχρι τους υστερορωμαϊκούς χρόνους.

Καθώς πλησιάζουμε στον Σύνταγμα και εισερχόμαστε στην εντός των τειχών της νέας πόλης περιοχή το φάσμα των ανασκαφικών ευρημάτων διευρύνεται για να περιλάβει, πλην των ταφών, κατάλοιπα λουτρικών συγκροτημάτων (33, 36, 45, 50, 51, 55), υποδομές υδροδότησης και αποχέτευσης, τμήματα του Πεισιστράτειου υδραγωγείου στην περιοχή του Συντάγματος και του Εθνικού Κήπου (42, 44, 51), την κοίτη του Ηριδανού ποταμού (48 και 51), αποθηκευτικούς σιφούς, κλίβανους, κτίσματα διαφόρων ειδών κ.α.

Στην νότια περιοχή της μελέτης και ειδικότερα στην Λ. Β. Αμαλίας το χρονολογικό φάσμα επίσης διευρύνεται για να περιλάβει ευρήματα από την Υπομυκηναϊκή περίοδο μέχρι τους Οθωμανικούς χρόνους. Η αρχαιότερη αλλά και αδιάκοπη κατοίκηση της νοτιοανατολικής περιοχής της πόλης σχετίζεται πιθανώς (α) με τις ευνοϊκότερες συνθήκες υδροδότησης, καθώς η πηγή Καλλιρρόη στην Αγία Φωτεινή του Ιλισού ήταν σύμφωνα με τον Πausανία η μόνη πηγή στην αρχαία Αθήνα με καλό και πόσιμο νερό, αλλά και (β) και με την διαχρονική χρήση και τροποποίηση των ρωμαϊκών υποδομών υδροδότησης κατά τη διάρκεια των μεσαιωνικών χρόνων καθώς και του εκτεταμένου δικτύου του Πεισιστράτειου υδραγωγείου.

## Υπαίθριοι χώροι Τριλογίας

### Υπουργική Απόφαση 1794/10-2-1962 - ΦΕΚ 75/Β/5-3-1962

Περί χαρακτηρισμού του οικοδομικού συγκροτήματος Οφθαλμιατρείου Αθηνών, ως χρήζοντος ειδικής προστασίας.

*"Χαρακτηρίζομεν ως χρήζον, της κατά τον προειρημένον νόμον, ειδικής προστασίας το οικοδομικόν συγκρότημα το περιλαμβάνον το Οφθαλμιατρείον, την Ακαδημίαν και το Πανεπιστήμιον Αθηνών, μετά του περιβάλλοντος αυτά χώρου, διότι εμφανίζει ιδιαίτερον ενδιαφέρον όχι μόνον καθ' έκαστον κτίριον, αλλά και εν αλληλουχία ευρισκόμενον αδιάσπαστον μνημειακόν σύνολον, τροποποιουμένης της υπ. αριθ.21980/27-2-1952 (ΦΕΚ 54/Β/5-3-52) αποφάσεως του Υπουργού Εθνικής Παιδείας".*

### Υπουργική Απόφαση Α/Φ29/19316/2549/23-4-1977 - ΦΕΚ 413/Β/28-4-1977

Περί χαρακτηρισμού α) του Ναού του Αγίου Διονυσίου Αρεοπαγίτου, της Ακαδημίας των Αθηνών και του Οφθαλμιατρείου ως ιστορικών διατηρητέων μνημείων και β) του χώρου μεταξύ των οδών Σίνα, Πανεπιστημίου και Ομήρου ως ιστορικού τόπου.

Χαρακτηρίζουμε

Α) ως ιστορικά διατηρητέα μνημεία τα κτίρια:

α) Το Ναό του Αγίου Διονυσίου Αρεοπαγίτου.

β) Την Ακαδημία Αθηνών.

γ) Το Οφθαλμιατρείο και

Β) Ως ιστορικό τόπο το χώρο, που βρίσκεται μεταξύ των οδών Σίνα, Πανεπιστημίου και Ομήρου, όπως εμφανίζεται στο τοπογραφικό διάγραμμα που συνοδεύει την παρούσα απόφαση, γιατί είναι το απαραίτητο πλαίσιο των ανωτέρω ιστορικών διατηρητέων μνημείων ήτοι του Ναού του Αγίου Διονυσίου του Αρεοπαγίτου, του Οφθαλμιατρείου και της Ακαδημίας Αθηνών και συντελεί στην ανάδειξή τους.

### Υπουργική Απόφαση ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Β/4451/54143/16-10-2001 - ΦΕΚ 1350/Β/17-10-2001

Τίτλος ΦΕΚ: Χαρακτηρισμός ως έργων τέχνης και ιστορικών διατηρητέων μνημείων in situ των αγαλμάτων της «Τριλογίας» των κτιρίων της Εθνικής Βιβλιοθήκης, του Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου και της Ακαδημίας Αθηνών.

*"Χαρακτηρίζουμε ως έργα τέχνης και ως ιστορικά διατηρητέα μνημεία in situ που χρειάζονται ειδική κρατική προστασία, σύμφωνα με τις διατάξεις του Ν 1469/1950, τα αγάλματα της «Τριλογίας» των κτιρίων, δηλαδή, της Εθνικής Βιβλιοθήκης, του Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου και της Ακαδημίας Αθηνών, μαζί με τους φανοστάτες και τα κιγκλιδώματα, καθώς και τους κήπους που βρίσκονται μπροστά και πίσω από*

τα κτίρια και διατηρούν την αρχική τους διαμόρφωση, γιατί αποτελούν έργα εξαιρετικής σημασίας για την νεοελληνική γλυπτική, έχουν φιλοτεχνηθεί από σημαντικούς Έλληνες καλλιτέχνες και είναι συνδεδεμένα με την μνήμη των κατοίκων της Αθήνας.

Αναλυτικά τα αγάλματα αυτά είναι:

1. Ο ανδριάντας του Ρήγα Φεραίου, έργο του Ιωάννου Κόσσου.
2. Ο ανδριάντας του Πατριάρχη Γρηγορίου του Ε', έργο του Γεωργίου Φυτάλη.
3. Ο ανδριάντας του Αδαμαντίου Κοραή, έργο του Ιωάννου Κόσσου.
4. Ο ανδριάντας του Γεωργίου Γλάστωνος, έργο του Γεωργίου Βιτάλη.
5. Ο ανδριάντας του Ιωάννη Καποδίστρια, έργο του Γεωργίου Μπονάνου.
6. Το μνημείο των πεσόντων φοιτητών (Άγγελος), έργο του Γεωργίου Παπαγιάννη.
7. Η αναμνηστική στήλη των «πεσόντων 18 φοιτητών κατά τον Α? Παγκόσμιο Πόλεμο» έργο του Γεωργίου Παπαγιάννη.
8. Τα αγάλματα της Αθηνάς και του Απόλλωνος στην Ακαδημία Αθηνών έργα του Λεωνίδα Δρόσης.
9. Τα αγάλματα του Σωκράτους και του Πλάτωνος, έργα του Λεωνίδα Δρόση.
10. Ο ανδριάντας του Παναγή Βαλλιάνου στη Βιβλιοθήκη, έργο του Γεωργίου Μπονάνου".